

————— Arto Leistevuo —————

Sosiaalinen toiminta ja sosiaaliset motiivit aikuisopiskelussa

Sivistystyön lähtökohtina ovat valistus ja humanismi. Valistus tarkoittaa tiedon levittämistä ja syvällisemmässä mielessä kriittisen ajattelun kehittämistä. Humanismi pitää sivistystä kokonaisuutena, jakamattomana. Humanismin tunnuspiirteeseen sisältyy myös näkemys, että opiskelu saa merkityksensä vasta sosiaalisessa kanssakäymisessä ja toiminnassa, toteaa kansalaisopistotoiminnan sosiaalisesta merkityksestä sekä sosiaalisten ja opinnollisten motiivien kehityksestä väitellyt Arto Leistevuo.

Aikuiskoulutus on maassamme voimakkaasti laajentunut viimeisten vuosikymmenien aikana. Yleissivistävän aikuiskoulutuksen eskalaatio tapahtui jo 1960- ja 1970-luvuilla, jolloin erityisesti kansalaisopistoliike kasvoi ja laajentui myös maaseudulle. Tätä ennen opistoja oli perustettu etupäässä kaupunkeihin tai yleensä suuriin asutustaajamiin.

Ensimmäinen työväenopisto perustettiin Tampereelle vuonna 1898 ja se aloitti toimintansa seuraavana vuonna. Opiston esikuvana oli Tukholmaan vuonna 1880 Anton Nyströmin toimesta perustettu työväenopisto (Huuha 1990). Viime vuosikymmenen aikana on myös oppilaitosmuotoinen ammatillinen aikuiskoulutus laajentunut voimakkaasti. Ilmeisen sysäyksen tälle antoi vuonna 1987 säädetty laki, jossa ammatillisten oppilaitosten tehtäväksi määriteltiin myös ammatillisen aikuiskoulutuksen järjestäminen (Tuomisto 1993).

Kansalaisopistotoiminta, joka on tarkasteluni kohteena, on osa vapaata sivistystyötä. Toiminnan lähtökohtina ovat valistus ja humanismi. Valistus käsitteenä tarkoittaa pinnallisessa merkityksessä tiedon levittämistä ihmisille ja syvällisemmin ihmisen kriittisen ajattelun kehittämistä. Humanismille on ominaista, että se pitää sivistystä kokonaisuutena, jakamattomana. Tiedot ja taidot muuttuvat sivistykseksi vasta kasvatettaessaan ihmisen ilmentämään koko ajattelussaan ja toiminnassaan laajakatseisuutta, objektiivisuutta ja oikeamielisyyttä, jotka johtuvat totuuden vaatimuksesta.

Aikuiskasvatuksen peruskäsitteistä keskusteltaessa on ollut esillä käsitteen laaja-alaisuus ja toisaalta kapea-alaisuus. Tähän humanismin tunnuspiirteeseen sisältyy myös näkemys, että opiskelu saa merkityksensä vasta sosiaalisessa kanssakäymisessä ja toiminnassa. Humanismia ei voida tarkastella vain individualistisesta nä-

kökulmasta, vaan siihen sisältyy myös ihmisen sosiaalinen puoli (Tuomisto 1993).

Persoonallisuus vain suhteessa toisiin ihmisiin

Persoonallisuutena ihminen on tietyllä tavalla olemassa vain ja ainoastaan liittyessään määrätavalla toisiin ihmisiin. Ihminen on persoonallisuus sellaisissa tilanteissa, joissa hänen subjektiviteettinsa on osa sosiaalista subjektiviteettiä eli tilanteissa, joissa "minä" lomittuu "meihin" (Tuomisto 1993). Aikuiskasvatukseen osallistumista tulisi arvioida sosiaalisen osallistumisen käsitteen laajenuksena. Aikuiskasvatus on yhtä paljon sosiaalista kuin persoonallista. Mitä taas tulee aikuisten oppimiseen, se saattaa olla enemmän liittyneenä toiminnan- kuin motivaatioteoriaan. Tämän voidaan tulkita tarkoittavan aikuisen oppimista hänen suhteensa funktiona muihin ihmisiin tai aikuisen jäsenyyttä sosiaalisissa ryhmissä (Courtney 1992).

Sivistyskoulu, joka tarkoittaa ihmisen elinikäistä sivistyspyrkimystä palvelevaa koulutusta, lähtee sivistyksen vapauttavasta voimasta eikä niinkään sen välineellisestä hyödyistä. Se ei pyrkimyksessään rajoitu vain tietoihin, vaan vaalii myös itseilmaisua ja ihmissuhdetaitoja. Tulee oppia sosiaalista rohkeutta ja herkkyyttä voidakseen toimia yhteisössä vapaasti ja aktiivisesti (Humanismin paluu tulevaisuuteen 1993).

Sivistys on laadullista, ei mitattavissa määränä

Sivistys käsitteenä ilmaisee arvoa, se on siis laadullinen, kvalitatiivinen. Usein siinä lisäksi on myönteinen, mutta elitistinen, luku- ja kirjoitustaitoa sivistyneisyyden mittarina pitävä oppineisuuden konnotaatio, sivumerkitys. Tällainen elitistinen konnotaatio voi olla este sivistyksen toiminnallisen puolen kehittämiselle ja sivistyksen toiminnallisen luonteen ymmärtämiselle (Venkula 1994). Kansalaisopistotoiminnassa tämä on ilmennyt, varsinkin toiminnan alkuaikoina, kädentaidollisen ja muun toiminnallisen opetuksen merkityksen selvänä väheksymisenä (ks. Huuhka 1990). Yksilön näkökul-

masta sivistys on taitoa, jolla hän kaiken aikaa ilmentää persoonassaan vaikuttavien tietojen, toimintatapojen ja taipumusten laadun astetta (Venkula 1994). Sivistys on suoritus, mutta mikään mitta ei voi sitä mitata. Me voimme antaa sivistyksen kehkeytymiselle vain mahdollisuuden (Niemelä 1991).

Kun sivistystä tarkastellaan koulutuksen näkökulmasta, voidaan todeta sivistys-käsitteen vaikiutumattomuus. Edelleen käytetään käsitteitä yleissivistys ja ammatillinen eli erityissivistys (Venkula 1994). Tätä käsitteellistä raja-aikaa on pyritty poistamaan, mutta sitkeästi käsitteet näyttävät pitävän puolensa. Käsitteiden välinen ristiriita on usein näennäinen, joka varmasti on lopullisestikin ratkaistavissa tai siihen on ainakin löydettävissä jokin modus vivendi, tilapäinen ratkaisu. Eräs näkemys on, jos mainitut käsitteet halutaan erottaa toisistaan, että yleissivistävä on ihmisen sisäisen maailman rakentamista ja ammatillinen taas on ulkoisen maailman hallinnan rakentamista (Volanen ja Mäkinen 1989).

Yleissivistys - ihmisen tietoja, valmiuksia ja arvoja

Nyt tarkastettava tutkimus kohdistuu yleissivistävään aikuiskoulutukseen ja siinä kansalaisopistotoimintaan. Yleissivistys merkitsee ihmiselle tietoja, valmiuksia ja arvoja, jotka ovat osa hänen henkistä kasvuaan. Siitä riippuu, miten ihminen hallitsee elämänsä ja toimii kansalaisena. Ihmisen henkinen kasvu on elinikäistä ja yleissivistys on sen osa ja tuki (Humanismin paluu tulevaisuuteen 1993).

Maailma monimutkaistuu ja siinä korostuu yhä enemmän yleissivistyksen merkitys. Yleissivistävä aikuiskoulutus tarjoaa aikuiselle aineksia selviytymisstrategioihin muuttuvassa yhteiskunnassa. Ammattitaitokin edellyttää nyt ja yhä enemmän tulevaisuudessa laaja-alaisia ja monikäyttöisiä perustietoja ja taitoja eli siis laajaa yleissivistystä. Euroopan avautuessa kansainvälinen vuorovaikutus kasvaa ja sosiaalisten taitojen merkitys korostuu. Tällöin ympäristön jäsentämiseksi tarvitaan erityisesti yleissivistä-

vää aikuiskoulutusta. Enää ei riitä vain oman ammatin hallinta. Tarvitaan tietoja ja taitoja monilta eri aloilta.

Kansalaisilta edellytetään yleisesti yhä enemmän aikansa seuraamista ja ajassa kiinni pysymistä. Aktiivisuuden puute johtaa resignoitumiseen ja otteen heikentymiseen elämästä. Sen merkkejä voi havaita erityisesti tässä ajassa, jolloin se ilmenee eskapismina, pakona todellisuudesta usein heikkotasaisen ajanvietteen pariin.

Saamme identiteettimme toisen ihmisen kohtaamisesta

Entä mikä on kansalaisopistojen virallinen suhde yleissivistykseen? Opistojen virallinen tehtävä on kansalaisopistolain 1 §:n mukaan antaa nimenomaan yleissivistävää aikuiskoulutusta. Oppilaitos voi kuitenkin toteuttaa myös ammatillista aikuiskoulutusta ja muutakin koulutusta siten kuin asetuksella tarkemmin säädetään (KansalaisopistoL 772/92).

Opistojen toiminnassa on merkittävä piiloraenne toimintaan eri tavoin liittyvät sosiaaliset tekijät. Ne tulevat selkeästi esiin opiskelijoiden vapaaehtoisessa yhdistystoiminnassa. Sosiaalisuus on usein määritelty opiskelijayhdistysten toiminnassa ystävyyttä, yhdessäoloa ja toveruutta edistävinä tavoitteina. Opistojen viralliseen tehtävään liittyvänä sosiaalisuus yhdessäolona ja opiskelijoiden välisenä vuorovaikutuksena toteutuu juuri ryhmäopiskelussa. Sen puitteisissa kehittyä opiskelijoiden välille tuttavuuksia ja ystävyksiä. Niillä on sekä ryhmän että yksilöiden opinnollisia tavoitteita ajatellen tärkeä merkityksensä. Yhdessäopiskelu ryhmässä edistää sekä ryhmän opinnollisen tavoitteen että yksilöllisten opintotavoitteiden saavuttamista.

Yleissivistävässä aikuiskoulutuksessa, jota juuri kansalaisopistotoiminta parhaimmillaan edustaa, on keskeistä ihminen ja hänen persoonallinen kehityksensä. Opistossa ihminen saa identiteettinsä juuri toisen ihmisen kohtaamisesta, kun taas ammatillisessa koulutuksessa identiteetti saadaan enemmänkin tulevan ammatin kautta. Yleisesti voidaan todeta, että ih-

minen on sosiaalinen ja haluaa toisen ihmisen seuraa ja vuorovaikutusta muiden ihmisten kanssa. Kansalaisopistossa tämä vuorovaikutuksen tarve ja määrä ilmenee opiskeltavan aineen kautta. Tällöin esimerkiksi taideaineissa sosiaalisuus ja vuorovaikutuksen tarve ilmenee voimakkaampana kuin vieraisissa kielissä. Olennaista kuitenkin on, että opiskelussa on aina mukana tämä sosiaalisuuden komponentti. Sen merkitys vaihtelee oppiaineiden mukaan, jolloin ero näkyy teoreettisten ja käytännön aineiden välillä. Kantava motiivi opiskelussa on yhdessä tekeminen, yhdessä opiskelu.

Kansalaisopistojen suuret opiskelijamäärät vuosittain osoittavat, että tarve saada sosiaalisia kontakteja opiskelun kautta on ilmeinen. Opistoihin ihmiset tulevat tietenkin ensisijaisesti opiskelemaan. Pelkästään seuraa hakevat ovat poikkeuksia. Toiminnassa on opiskelun lisäksi erityistä merkitystä juuri sosiaalisuudella ja siihen sisältyvällä sosiaalisella vuorovaikutuksella. Opiskelijoita ei ole kuitenkaan syytä painostaa persoonallisempaan kanssakäymiseen kuin heillä on omaehtoista tarvetta. Opiskelijoiden välistä vuorovaikutusta olisi puhtaasti opinnollisen tehokkuuden kannalta kuitenkin syytä pyrkiä lisäämään (Alanen 1969).

Tutkimustehtävä

Tutkimukseni on osallistujakeskeinen (ks. Kauppi 1992, 71-78) ennustetutkimus ja aineiston pitkäaikaisanalyysi. Tutkimustehtävänä oli tutkia, miten aikuisopiskelijat suuntautuvat osallistuessaan kansalaisopistotoimintaan. Lähtökohtana oli se aikaisempiin tutkimustuloksiin perustuva käsitys, että suuntautuminen on sekä opinnollista että yhdessäoloa ja vuorovaikutusta korostavaa eli sosiaalista. Näiden päämotiivirakenteiden oletettiin yhdistyvän eri tavoin erilaatuissa opintoryhmissä. Näitä laatuja olivat teoreettiset ja käytännölliset opintoaineryhmät, joiden oletettiin varioivan opintoaineen vuorovaikutusta virittävän sisällön mukaan. Tutkimustehtävässä korostui sosiaalisten motiivien tutkiminen. Opiskelun sosiaaliset tekijät problematisoitiin ja analysoitiin teoreettis-käsitteellisellä tasolla. Pyrittiin myös antamaan joita-

kin menettelytapasuosituksia käytännön toimintaa varten.

Tutkimusaineisto ja -menetelmät

Tutkimukseni on kokonaistutkimus yhdestä aikuisoppilaitoksesta. Kohteena olivat kaikki syyslukukauden alkaessa oppilaitokseen ilmoittautuneet. Opiskelijoista muodostettiin tutkimuksen kuluessa varsinainen tutkittava, sosiaalisesti suuntautuneiden ydinaineisto (292 henkeä). Ydinaineiston ja muun eli reuna-aineiston (2041 henkeä) vastaavuus tutkittiin. Aineistot vastasivat tyydyttävästi toisiaan.

Tutkimus toteutettiin lukuvuoden 1987-88 aikana ja mittauksia oli kaikkiaan kuusi. Tutkimuksen pääkriteeri eli mitattava käsite on sosiaalisuus ja toinen kriteeri opinnollisuus. Tutkimuksessa seurattiin kriteerien kehittymistä mittauskerrasta toiseen. Kevään seurantakyselyssä tavoitteena oli päästä motiivien kartoituksessa syvemmälle kuin syksyn kahdessa ensimmäisessä mittauksessa. Pyrkimyksenä oli edetä, ryhmäkohtaisuuden kautta, kohti opiskelijoiden reaalisia osallistumismotiiveja. Erityisesti seurannalla haettiin indikaatioita sosiaalisuuden suhteen.

Tulokset ja päätelmät

Tutkimuksen päätulos ennusteena on, että aikuisopiskelijan sosiaalinen käyttäytyminen on, näiden tulosten perusteella, ennustettavissa koko työkauden ajan eli syyslukukauden alusta kevätlukukauden loppuun. Ennuste on johdonmukainen edettäessä mittauskerrasta toiseen ja ennuste toteutuu myös yli mittauskertojen. Käytännön opistotoimintaa varten tutkimuksen päätulos on seuraava:

Käytännöllisissä opintoaineryhmissä, kuten taideaineet, kädentaidolliset aineet, musiikki ja liikunta, sosiaalisten motiivien kehitys ja opiskelijoiden sosiaalinen suuntautuminen on voimakkaampaa kuin teoreettisissa opintoaineryhmissä, kuten vieraisissa kielissä, kirjanpidossa ja taiteen teoriassa. Kun verrataan sosiaalisten ja opinnollisten motiivien kehitystä syys- ja kevätlukukauden seurantajakson aikana, voidaan

todeta, että sosiaalisten motiivien kehitys on voimakkaampaa kuin opinnollisten motiivien. Erikseen tarkasteltiin intensiivisten opiskelijoiden ryhmää, jossa tapausten määrä 68. Tämän ryhmän muodostivat ne opiskelijat, jotka olivat sosiaalisimpia sekä syksyn että kevään mittauksissa ja joiden opintojen jatkuvuus oli hyvä. Tarkastelua täydennettiin opiskelijoilta saaduilla laadullisilla kuvauksilla. Todettiin, että tämän ryhmän opiskelijat ovat melko iäkkäitä, etupäässä naisia, joiden koulutustaso on melko alhainen. He ovat sosiaalisesti aktiivisia. Heille ovat ystävät ja tuttavat tärkeitä.

Tutkimuksen tulosten perusteella todettiin, että teoreettisiksi ja käytännöllisiksi luokitellut opintoaineryhmät erosivat sen suhteen, onko niissä vuorovaikutusta virittävä sisältö vai ei. Teoreettisissa aineissa suuntaudutaan enemmän opinnollisuuteen, kun taas käytännöllisissä aineissa suuntaudutaan sosiaalisuuteen. Kevätlukukauden viimeisessä kyselyssä yhdistyivät saadut kokemukset subjektiivisesti koettuina merkityksinä. Laadulliset tulokset tällöin osoittivat sosiaalisten merkitysten korostuvan käytännöllisten aineiden ja opinnollisten merkitysten teoreettisten aineiden opintoaineryhmissä. Nämä tulokset tukivat aikaisemmin saatuja empiirisiä tuloksia.

Kolme opiskelijatyyppiä ja motivaatorakenteet

Tutkimuksessani pyrin myös typologian rakentamiseen klusterianalyysin avulla. Tällöin eriytyivät kolme opiskelijatyyppiä. Ne olivat sosiaalinen, sosiaalis-opinnollinen ja opinnollinen tyyppi. Kansalaisopisto-opiskelussa sosiaalisuus on ilmiö sinänsä, joka lähtee jo opistoaatteesta. Sosiaalisuus on kirvonnut, näin voi todeta, niistä psykologisista voimista, jotka juuri opistotoiminnan ideassa ovat vaikuttavina.

Aikuskasvatuksen merkitys on nopeasti lisääntymässä. Koulutuksen ja muiden sivistyspalvelujen tarve kasvaa entisestään lähivuosina. Laaja-alaisesta sivistyksestä tulee todennäköisesti hallitseva päämäärä ja koulutuksen välineellinen merkitys pienenee. Ihmisenä olemisen pä-

tevyysvaatimukset kasvavat, kuten tulevaisuuden tutkijat ovat todenneet (Hämäläinen 1994). Aikuiskasvatuksen laajentumisen voi katsoa ilmentävän yhteiskunnassa vallitsevaa koulutusoptimismia. Vaikka painopiste aikuiskoulutuksen kasvussa onkin viime vuosina ollut ammatillisessa koulutuksessa, yleissivistävä aikuiskoulutus on kuitenkin pysynyt mukana kehityksessä ja täyttänyt lain edellyttämän tehtävänsä. Erityisesti kansalaisopistojen vahvuus on ollut niiden valtakunnallinen kattavuus sekä oppilaitosmuodolle ominainen joustavuus ja kyky nopeasti mukautua kulloisiinkin olosuhteisiin ja koulutushaasteisiin.

Sosiaaliset motiivit eivät juurikaan ole olleet esillä opistotoiminnassa. Niiden merkitys on toki tiedostettu jo toiminnan alkuaikoina, mutta opinnollisuuden korostaminen on vienyt huomion. Toisaalta saattaa olla niinkin, että sosiaalisia tekijöitä ei ole haluttu korostaa, koska on saatettu arvella, että se leimaisi toiminnan vähemmän opinnolliseksi. Onpa sosiaalisia tekijöitä saatettu pitää toisarvoisina tai suorastaan merkityksettöminä suhteessa toiminnan opinnollisuuteen. Joka tapauksessa sosiaalisuuden merkitys on ollut suuressa määrin selkiintymätön.

Kaiken kaikkiaan opintoryhmien sosiaalipsykologia on aikuiskasvatustutkimuksessa jäänyt liian vähälle huomiolle. Jäsentynyttä tietoa aikuisopintojen ryhmadynamiikasta on vähän (Alanen 1991).

Tutkimukseni antaa - käsitykseni mukaan - syystä, impaktia sosiaalisiin tekijöihin suuntautuvalla tutkimustyöllä aikuiskasvatustutkimuksessa. Se on osoittanut opinnollisten ja sosiaalisten tekijöiden konvergoituvan opiskelutilanteessa. Nämä tekijät kuuluvat selvästi yhteen ja kuuluvat opiskelijan motivaatiorakenteeseen. Sosiaalisuus on luonnollinen asia. Ihmiset haluavat opiskella yhdessä, haluavat toistensa seuraa. Kontekstuaalisesti tai toimintaympäristön suhteen tarkasteltuna yksilölliset teot muotoutuvat aikuisopiskelussa yhteistoiminnaksi, joka rakentuu yhteiselle tietoperustalle, kommunikaatiolle ja konkreettiselle, toimintakäytäntö-

hin sitoutuvalle, yhdessä tekemiselle (Kauppi 1993).

Parhaimmillaan opiskelu antaa ihmiselle sitä, mitä eräs keski-ikäinen miesopiskelija kuvaa seuraavasti:

“Opiskelu kansalaisopistossa tuo myös uusia ystäviä, saman asian tai saman aatteen innoittamia ihmisiä. Kansalaisopiston merkitys on hyvin monitahoinen. Se antaa tietoa, taitoa, rohkaisee luomaan ja ilmentämään itseään, antaa ystäviä, luo yhteenkuuluvaisuutta — sanalla sanoen — ihmisen onnellisuuden edistämistä.”

Lähteet

- ALANEN, A. (1969) Zachris Castrén ja 70-luvun opisto. Teoksessa Ruusala, V. (toim.) Tiedon ja taidon tiellä, 34-47. Helsinki: Kansalais- ja työväenopistojen liitto.
- ALANEN, A. (1991) Johdatus aikuiskasvatukseen. Helsinki: Yleisradio.
- COURTNEY, S. (1992) Towards a Theory of Participation in Adult Education. London and New York: Routledge.
- Humanismin paluu tulevaisuuteen (1993) Komiteamietintö 1993: 31. Helsinki: painatuskeskus
- HUUHKA, K. (1990) Kansalais- ja työväenopistotoiminnan historia. Jyväskylä: Gummerus ja kansalais- ja työväenopistojen liitto.
- HÄMÄLÄINEN, K. (1994) Aikuiskouluttajat rooliaan etsimässä. Aikuiskasvatus 2(4), 82-83.
- Kansalaisopistolaki (1992) Suomen asetuskokoelma nro 722
- KAUPPI, A. (1992) Aikuiskoulutuksen suunnittelun kehityslinjoja. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- KAUPPI, A. (1993) Mistä nousee oppimisen mieli? Kontekstuaalisen oppimiskäsityksen perusteita. Teoksessa Aikuisten oppimisen uudet muodot. Vapaan sivistystyön 34. vuosikirja, 51-109. Helsinki: Kirjastopalvelu.
- NIEMELÄ, S. (1991) Sivistys ja suoritus. Aikuiskasvatus 4(4), 204-206.
- TUOMISTO, J. (1993) Aikuiskasvatuksen perusaineksia. Tampereen yliopiston täydennyskoulutuskeskuksen julkaisuja B2/92. Tampere: Tampereen yliopisto .
- VENKULA, J. (1994) Julkishallinto, mediat vai älymystö? Teoksessa Lehtisalo, L.(toim.), Sivistys 2017, 117-156. SITRAn julkaisusarja nro 132. Porvoo-Helsinki-Juva: WSOY.
- VOLANEN, M.V. ja Mäkinen, R. (1989) Nuorten koulutautuminen 2000-luvulle. Esitelmä kouluhallituksen kehittämisseminaarissa. Heinola.
- LECTIO PRAECURSORIA. Toimitus on tiivistänyt tutkimusaineistoa ja -menetelmää selostavaa osaa. Kirjoittaja väitteli Tampereen yliopistossa 9.2.1998 otsikon aiheesta.